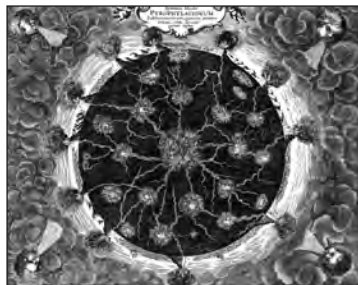

václav cílek
prohlédni si
tu zemi

**I když vidíme jen obyčejné věci,
stejně toho vidíme hodně**

Dokořán

Předsádky: Představa dílčích sopečných ohnisek a magmatického ohnivého krbu v centru Země podle knihy Athanasia Kircherera *Mundus subterraneus* (Podzemní svět) z roku 1665. Sopky vytvářejí pohoří a atmosféru ovládají čtyři větry, z nichž každý má svůj charakter a vliv na Zemi a zdraví jejích obyvatel. Na zadní předsádce vidíme horký střed Země, který ohřívá podzemní vodní zřídla, jež jsou podle této barokní představy sycena víry v mořích. Zde se voda ztrácí, v hlubinách pročištuje a v horách vytéká v pramenech.

© Václav Cílek, 2012

Illustrations © Vladimír Kokolia, 2012

ISBN 978-80-7363-419-3

Obsah

Poděkování 7

Předmluva – andělé minulosti 9

I. Místa z druhé strany

Prohlédni si tu zemi 15

Co děláme půdě, děláme sobě 22

Místa z druhé strany 28

Země Máchova 51

Je rovněž kámen, ve kterém tančí šílená královna 73

Ostrava a její vinařské tradice 75

Čáry na těle bohyně 79

II. Praha a její genius loci

Praha a její genius loci 91

Dopis psaný Zdeňkovi Neubauerovi

pár dní po jeho svatební cestě na Vyšehrad 108

Žižkov jako domov 111

Symbolický význam Karlova mostu 115

Šesticípá sněhová vločka 126

Vltava – paralelní svět 133

Projekt driftblok 140

Cestou z Margecan na Prosek 145

III. Maigret a globalizace

Věci jsou blíž a lidé dál 151

Energie a kultura 152

Proč je deštník černý? 158

Hikikomori: příliš inteligentní a příliš líní 165

Obrana knih v Libni 171

Nultý odboj v Londýně 181

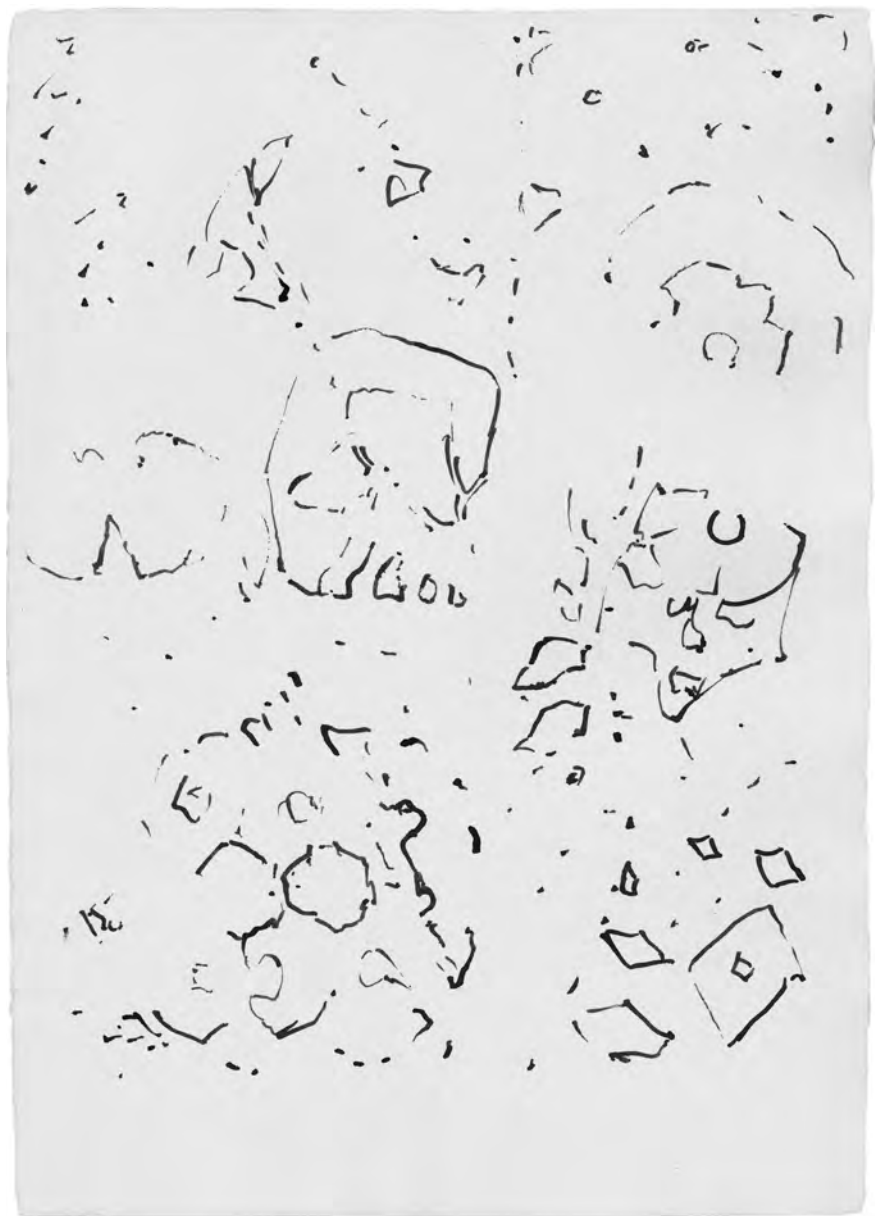
Svět není od toho, aby byl pochopen, ale s láskou přijat 184

IV. Přelévání bohů

- Jan Palach: prostor a místo **189**
Santini, křesťanská kabala a současné posvátno **196**
 Noe a biodiverzita **210**
 Mám psa, ale štěkám si sám **217**
 Pohlad' moji tvář, mám ji ještě? **224**
 Poznámky Prudiče Milтона **243**
- Poznámky a výběr použitých pramenů **259**

Poděkování

Jádro textů o Praze pochází z let 1993–96, kdy jsem byl silně a velice vděčně ovlivněn filozofem Zdeňkem Neubauerem, grafiky Zdeňkem Boušem a Oldřichem Hamerou, spisovatelem Bohumilem Hrabalem, undergroundovým redaktorem Hanťa Pressu Vaškem Karafiátem a okruhem kolem zapomenuté, ale nezapomenutelné Pražské imaginace. Kromě toho bych rád za různá napomenutí a postrky poděkoval Zdenkovi Pavelkovi, Ivanu Benešovi, Tereze Kodlové a nakladatelství Dokořán. Prudiče Miliona prosím, jestli je ještě v Argentíně, aby se mi ozval, nutně potřebujeme jeho zkušenosti s brokovnicí. Prakticky všechny texty vycházejí z různých cest a akcí, kterých se dohromady zúčastnilo mnoho přátel, náhodných chodců či studentů. Mnozí z nich mne nějak ovlivnili a dnes už je neumím všechny vyjmenovat.

Předmluva – andělé minulosti

Asi před třemi lety jsem nečekaně a zřejmě nezaslouženě dostal z rukou Václava Havla cenu Nadace VIZE 97 za práce o krajině. Součástí předávacího ceremoniálu je sborník v měkké vazbě, který obvykle obsahuje pár typických esejů. Neměl jsem narychlo nic pořádného po ruce, tak jsem použil texty pro připravovanou a nikdy nevydanou *Knihu závoju a čar*, ale výsledný sborník jsem vzhledem k typu ocenění nazval „Krajina z druhé strany“. Dílo bylo rozebráno a dnes je již nedostupné. Neměl jsem s ním žádné další plány.

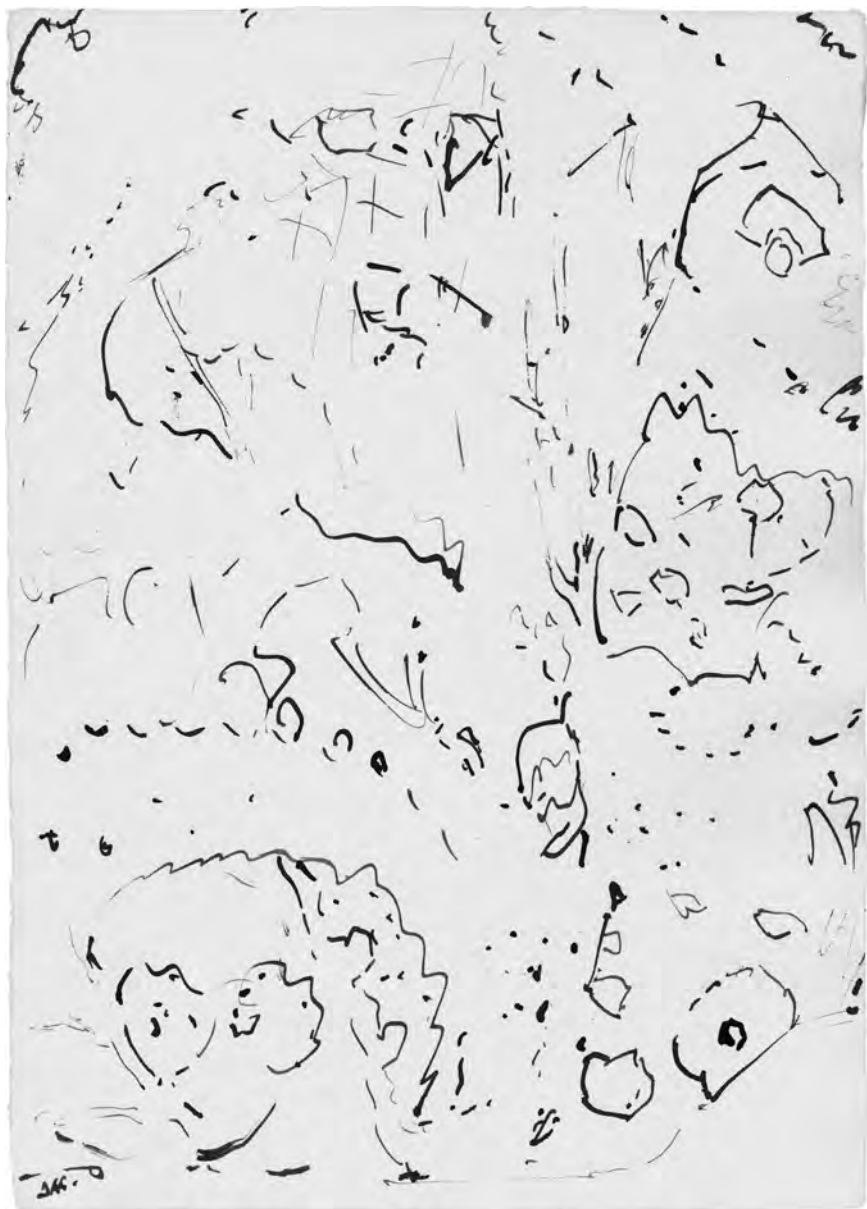
Počátkem roku 2012 mne mé kmenové nakladatelství Dokořán požádalo, zda by tato práce nemohla vyjít jako standardní kniha v krajinářské řadě. Rád jsem souhlasil, ale věděl jsem, že některé texty budu chtít doplnit a jiné vypustit. Borgesovsky jsem začal plánovat knihu, která by se rovněž jmenovala „Krajina z druhé strany“, ale uvnitř byla jiná! Nakonec to dopadlo tak, že z původního rukopisu zůstala necelá, a navíc ještě přepracovaná třetina a zbytek textu je nový. Držíte jej v ruce.

Chápu, že tato situace frustruje mé čtenáře. Nejednou mne žádali, abych nedělal druhá, doplněná vydání, protože pak za ně zbytečně utrácení peníze. Snažil jsem se na to myslet. Dokonce jsem zašel tak daleko, že např. kniha o trpaslících (*Archeus*) měla původně být čistě monotematická, ale věděl jsem, že když bude jenom o trpaslících, tak bude stát 250 Kč, kdežto když do ní přidám další eseje a délka bude dvojnásobná, bude stát 300 Kč, protože za ekonomiku v nakladatelství odpovídá zkušený Marek Pečenka. Podobné to je i s touto knihou, která kdyby obsahovala jenom nové výtvary, stála by jen o něco málo méně, než když jsem do ní přidal živé jádro dřívější knihy. Nezlobte se, prosím, že to všechno tak přízemně vysvětluji, ale ekonomika

je rovněž součástí kultury a i nakladatelé si musí vydělat na svůj skromný kaviár.

V této knize skoro nepíšu o krizi, to jsem dělal již před lety, když ještě nebyla tak vidět. Dnes mě to nebaví. Víc cítím potřebu normálního, klidného světa, trochu povzneseného nad nejisté poměry. To je situace židovské kabaly v průběhu středověké transformace druhé poloviny 13. století i barokních Čech v celém dlouhém století po konci třicetileté války. Možná ležíme na zemi, ale nabíráme tam sílu. Konec světa už byl, ale andělé minulosti nás dále doprovázejí na cestě životem. Myslete na chorál!

Václav Cílek

I.

místa z druhé strany

Prohlédni si tu zemi

Myslel jsem, že už o krajině nebudu psát. Nechci sedět ve vlaku, který se v posledním desetiletí tak úspěšně rozjel. Nemohu založit živnost na pseudolyrickém velebení české krajiny a nostalgii mizení. Nepamatuji si ani pořádně, odkud pochází výrok uvedený v názvu tohoto textu. Myslím, že je ze starozákonní knihy Jozue a že byl míněn úplně jinak, než jak nás „prohlížející si“ dnes oslovuje.

Krajina, která komunikuje po svém

Špatně se mi chodí. Propadl jsem se po zádech do románské krypty kostela sv. Václava ve Vrbčanech. Mnoho let to je mé zamilované místo: malá zemědělská obec v kouřimském kraji obklopená pravěkými hradišti a hnízdem románských kostelíků. Vrbčanský kostelík leží uvnitř oválného hliněného valu, kterým mohlo být buď dřívější ještě ottonské opevnění kostela, nebo drobné slavníkovské hradiště. V kostele na mramorovém stole bylo uchováváno kopí svatého Václava, které bývalo podle dost zaručených zpráv, například kanovníka Kosmase, nošeno do bitev jako tajná spirituální zbraň.

Po mnoha letech jsem se toto jaro konečně dostal dovnitř. Na oltáři je model kostela z 16. století, tedy ještě z doby před barokní přestavbou. Jsem tak nadšen, že jsem se ocitl na tomto svatém místě v kostele svého patrona, že radostně fotografuji, vidím svět hledáčkem fotoaparátu, a ne očima. Kvůli lepší perspektivě dělám krok dozadu... pak si nic nepamatuji a ležím na zádech v kryptě asi o dva metry níž, pořádně potlučen. Ale asi nemám nic zlomeného (možná jedno žebro).

Náš kameraman se nade mnou naklání a říká: „Něco nás tu nechce.“ Před chvílí u kostela postavil kameru na stativ a stativ

spadl. To se mu ještě nikdy nestalo, to se totiž vzhledem k ceně a křehkosti kamery stát ani nesmí. Kamera však funguje, já funguji, rozbitý objektiv fotoaparátu silou narovnáвам, vrčí, ale také funguje. Byli jsme odmítnuti, ale ne zničeni.

Nebudu popisovat svá banální, byť nepřijemná zranění, ale chci se zastavit u pocitu, že tímto způsobem se projevuje kontakt s krajinou. Pád, na který se vůbec nepamatuji, měl dva rysy. Ten první je otřes: *Místo, co mi to děláš? Vždyť já tě miluji a roky uctívám!* Pochopitelně, že v lidské rovině jsou dějiny lásek dějinami pádů. Tak proč by totéž nemělo platit pro krajinu? Druhá myšlenka má barokně-mytické rysy. I v rámci svého nepamatování mám totiž nejasný pocit, jako by někdo, možná svatý Václav sám, pode mne položil svůj plášť, tak jak to vidáme na lidových obrázcích s Pannou Marií. Nezabránil pádu, ale zmírnil jej.

S postupem doby tomu věřím čím dál víc. Jak to ve skutečnosti bylo, se pochopitelně nikdy nedozvím (nebo až po smrti), ale zase teď už docela dobře tuším, jak vznikaly lidové legendy o zázracích, jaké jsou vyobrazeny třeba v ambitech příbramské Svaté hory. Podobných příběhů, byť ne na tak duchovních místech, bych mohl z poslední doby jmenovat víc. Myslím, že souvisí s tím, že se člověk ve vnímání krajiny posunul od poetických vztahů k přímější základní realitě, takže krajina začala fungovat stejně syrovým způsobem jako za Slovanů nebo třicetileté války.

Beduíni – základní otázka

V Káhiře vedle staré opery je obchod s beduínským stříbrem. Majitel se člověka snaží oslnit. Přijdete tam a zeptáte se na beduínské šperky. Posluha odejde dozadu a přivleče třicetikilový pytel nabitý starými, většinou rozbitými šperky. Převrhne jej na mramorovou podlahu. Kochá se údivem kupujícího a radostně volá: „Ali Baba, Ali Baba!“ Stavoval jsem se u něj roky, ale on se mě pokaždé snažil orientálně podvést, takže už tam nechodím.

Oltář ještě původně předrománského kostela sv. Václava ve Vrbčanech na Kolínsku. Naneštěstí sleduji svět hledáčkem fotoaparátu, pozpátku couvám, fotím model kostela před barokní přestavbou a po zádech padám do krypty na kvádríkové zdivo. Nějak to pak doma bolestivě vyležím. Nic si nepamatuji, ale čtu si barokní pověsti o pádech do hlubiny. Také bych mohl přispět.

Ale nicméně, rukama mi prošly kilogramy šperků sebraných hlavně v oázách Západní pouště.

Asi pět kilometrů severně od Vrbčan leží kouřimské hradiště. U hrazeného kultovního místa na Libušince býval v posledních desetiletích pohanství hřbitov místní elity. Pochází odtud jedny z nejkrásnějších slovanských šperků nalezených v Čechách. Jenže kdybychom je zamíchali do pytle s beduínským stříbrem na náměstí Ubra, nikdo by si ničeho nevšiml. Z nějakého tělesa šperku, třeba z obdélníkové kaptorgy, visí stejné cinkavé řetízky na konci se závěsky v podobě kapky či oka. Takovýto šperk chrání svého nositele materiálem, tvarem a zvukem přelévajících se řetízků.

Spekuloval jsem o společných byzantských kořenech, ale řešení možná spíš spočívá v typu řemesla a nomádském životním stylu.

Soubory velkomoravských šperků třeba z pohřebiště v Lužicích nebo staroměstských Valů jsou ještě bohatší a pozoruhodnější. Zdeněk Klanica v nich shledává paralely s předměty stepních národů někde mezi Íránci, Skyty a obyvateli karavanních měst na Hedvábné cestě. Pozoroval jsem z výšin nad Palmyrou krajinu a snil o městě Dura Europos, kde pochopím, s kým se Slované stýkali a čím víno pili, ještě než přišli na Jižní Moravu a do české kotliny.

Jde mi ještě o něco víc. Jak to, že cítíme takové pohnutí v pálavské stepi a trochu jiné, ale rovněž staré, v lužním lese? Kde v nás leží hranice mezi smrkovým lesem Gabréty a světlou rozvolněnou doubravou s travním podrostem? Na jaké krajiny a z jakých vrstev naší bytosti vlastně reagujeme?

Kavylová krev

Na problém kavylové krve jsem narazil již ve své dřívější studii o trpaslících, která celkem přesvědčivě ukazuje, že část krušnohorských trpaslíků odešla na majestátní a rudami bohatý Ural. Očekávali divočinu, ale našli celá opuštěná podzemní města Divých lidí a ještě níž zářivá města Starců. Setkali se s obřím hadem Polozem („Plazem“) podobným egyptskému Apopovi. Nepředpokládali, že se octnou v zemi kurhanů na troskách několika velkých říší doby bronzové. Byli to v podstatě vesničané z česko-saského pohraničí. Netušili, že kovy z jižního Uralu byly kolem 31. století před Kristem a 37. století před Prorokem vyváženy do Palestiny a předdynastického Egypta.

Tato věc mne skutečně pronásleduje. Bereme jako rok zrodu šesté století našeho letopočtu, kdy se ve střední Evropě usídlili Slované. Ale to je jenom polovina naší historie. Druhá, starší část se odehrává v jiné krajině, která v nás rovněž zanechala své, mnohem méně patrné stopy. Jistě v nás tepe rovněž krev Keltů

a Lužičanů či Knovízanů, a tímto severozápadním směrem se díváme často. Je to Východ, prostor a světlo, které kvůli viditelné krutosti a chaosu těchto rusko-turecko-mongolských končin opomíjíme.

Prakrajiny

Pojďme spíš intuitivně definovat pravěké krajiny, které jsou součástí naší bytosti. Jako obyvatelé Mostu či Křižovatky v sobě máme východní i západní prvky, něco málo Severu (který byl osídlen pozdě) a něco víc Mediteránu. Moravané jsou v zásadě víc východní – řečtí a Češi víc západní – keltští. Pravěký člověk znal hory a Alpy pro něj byly možná menší překážkou než odstavenými rameny pokryté údolí Moravy, ale hlavním životním prostorem obyvatel Západu i Východu byly nížiny. Na základě podobnosti indoevropských jazyků víme, že jsme všichni patřili sušší lesnaté krajině s nevysokými kopci, kde žil jelen i myš. Nebylo odtud daleko na pastviny pokryté travou a rozptýlenou vegetací. Setkání s velkou řekou byl vždy – tehdy jako nyní – silný zážitek.

Hledal jsem pravlast ve stepi podobné Slovenskému krasu nebo panonským nížinám a snažil se zůstat věrný květnatým bučinám. Byl jsem osloven okrajem pouští, ale to by nás v tuto chvíli zavedlo hodně daleko ke kmenům počátku, které založily Egypt a putovaly do Izraele, jenž se dnes jeví jako směsice původních Kananejců, proto-izraelských beduínských kmenů a otroků uprchlých z Egypta. Ztratili bychom se v množství ekosystémů, v muzeu krajinných vlivů. Poslední roky se v přírodě i myslí spíš vracím do doubrav. O jakých krajinných vtiscích můžeme v naší archeologii mysli uvažovat?

- » O travnatém bezlesí, původní či kulturní stepi, jakou nalézáme např. na úpatí kopců Českého středohoří či na jižní Moravě. Je to přehledná, nomádská krajina, ve které leží malé, přechodné osady a chodníčky vyšlapané dobytkem

se rozebíhají ze středu určeného napajedlem či pramenem. Křoviska a Puškin.

- » O teplomilném háji, jaký nalezneme třeba u Milovic na jižní Moravě, v Českém krasu anebo ve zvlášť silné podobě na úpatí Hradčanských stěn či v okolí Lysé nad Labem. Světlý les se starými duby, dole tráva, občas tenké kmenové habrových výmladků. Krásná, silná, prostupná krajina plná květů. Borovice na vátých píscích. Pár skal a o kus dál řeka. Nevím o nikom, kdo by tuto kdysi převládající a dnes spíš nenápadnou, v malých ostrůvcích zachovanou krajinu dovedl slovem či obrazem reflektovat. Možná to je u nás neznámý Bělorus či Ukrajinec.
- » O říční krajině s vlnitou sítí ramen, rákosin, mokřadů a lužních lesů. Ve vrcholném středověku a renesanci byla intenzivně přepracována na rybničnou krajinu. Definitivně zanikla při úpravách toků koncem 19. století. Zůstaly z ní trosky v Litovelském Pomoraví, na soutoku Dyje či labských Hrbáčkových tůních. Malířů a básníků, kteří se jí zabývali je hodně – zejména v jižních Čechách, ale obvykle se vztahují až k té druhé vrstvě rybničních soustav a dlouhých, pečlivě promyšlených stok.
- » O podhorském pralese s velkými polámanými stromy, konečně smrky! – ale jinak je to spíš smíšená mozaika různých starých a divokých porostů. Pochody římských legií a keltské války. Šero, vlhko, dlouhá zima. Mařák a Váchal. Dolování rud.

Na samém počátku krajinomalby

V podstatě mi z tohoto neúplného rozboru vyplývá, že i po dvou staletích krajinomalby jsme na úplném začátku. Umíme reflektovat periferii, klasickou zemědělskou krajinu, naučili jsme se malovat Český ráj a Vysočinu, zvládneme výlov jihočeského rybníka a pohled na Krkonoše. Stín titánů umění nás vyhnal z šumavského lesa, Provence a Bretagne. Nemáme problém vžít se do Karla Hynka Mácha na pískovcové skále nad Kokořínským dolem.

Altán v klášterní zahradě v Doksanech. Pocit, že se člověk právě dotýká nějaké podstaty této země.

Je mi to málo. Moje česká krajina začíná na severovýchod od Persie, na sever od prvního nilského kataraktu, na západě končí v nehostinných Hebridách a na severu na Rujáně. A dokonce, pokud bychom si ji zúžili jenom na prostor, kde skutečně žijeme nejméně od 6. století našeho letopočtu, ale možná již zhruba od 12. století před Kristem, tedy od doby lidí mohylových kultur, jež jsou někdy na Západě bráni jako keltský substrát a na Východě jako slovanský substrát, tak jsme určitě nevyčerpali vnitřní reflexi rozptýlených doubrav či říčních krajin. V mé mysli se dohledatelný počátek Slovanů posouvá nikoliv do sídliště v Roztokách a roku 540 n. l., ale do období trojské války či dobytí Palestiny židovskými beduíny, tedy do sklonku bronzové doby, či v geologickém členění holocénu do subboreálu. Prohlížím si tuto zemi, dívám se z Řípu, ale také z hory Kynthos na ostrově Delos či z hory Nebo v Jordánsku. A divím se.